

TÜRKİYE’İN KORONAVİRÜSLE MÜCADELE PERFORMANSI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ayşe SERTDEMİR¹

Özet

Çin’in Wuhan kentinde 2019 yılının aralık ayında ortaya çıkan koronavirüs salgını mevcut verilere göre 1918 yılında meydana gelen İspanyol Gribinden sonra dünya tarihinde yaşanan en büyük salgındır. Başlangıçta, 2003 yılında ortaya çıkan SARS virüsüne benzetilen Covid-19’un, 7 Ocak 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından korona familyasından yeni bir virüs olduğu açıklanmış ve 10 Ocak 2020’de virüs kaynaklı ilk ölüm gerçekleşmiştir. Bu tarihten itibaren dünyanın çeşitli ülkelerinde de yeni koronavirüs vakaları ortaya çıkmıştır. Avrupa kıtasında görülen ilk vaka 27 Ocak 2020 tarihinde Fransa’dan bildirilirken virüsün Avrupa’da en fazla can aldığı ülkelerden biri olan İtalya’da ise ilk vaka 31 Ocak 2020’de görülmüş ancak yeterli önlemlerin alınmaması nedeniyle virüs tüm ülkeye yayılmıştır. Türkiye’de açıklanan ilk koronavirüs vakası ise 10 Mart 2020 tarihinde duyurulmuştur. 11 Mart 2020 tarihinde ise salgın Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir ve bu tarihten itibaren tüm dünyada koronavirüse karşı bir sağlık seferberliği başlatılmıştır. Türkiye’nin de içinde bulunduğu mücadelede temel hedef vaka sayısını minimumda tutarak virüsün bulaş oranını düşürmektir. Bu bağlamda girişilen seferberlikte her ülke kendi ulusal pandemi planını devreye sokmuştur. Bu doğrultuda Türkiye de 2019 yılında Dünya Sağlık Örgütü öncülüğünde hazırlanmış olduğu Pandemi İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı’nı hayata geçirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Pandemi İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı

JEL Kodları: I18

AN EVALUATION OF TURKEY'S PERFORMANCE IN FIGHTING CORONAVIRUS

Abstract

The outbreak of coronavirus in Wuhan, China, in December 2019 is the largest outbreak in the history of the world since the Spanish Flu, which occurred in 1918, according to current data. Covid-19, which was first likened to the SARS virus that first emerged in 2003, was announced by the World Health Organization on January 7, 2020 as a new virus from the Corona family, and on January 10, 2020, the first virus-induced death occurred. Since then, new cases of coronavirus have been seen in various countries around the world. The first case seen on the European continent was reported from France on 27 January 2020, while the first case was seen on January 31, 2020 in Italy, one of the countries where the virus took the most lives in Europe, but the virus spread all over the country due to the lack of adequate precautions. Cases of coronavirus, which were first announced in Turkey, were announced on March 10, 2020. On March 11, 2020, the outbreak was declared an epidemic by the World Health Organization, and since then, a health campaign has been launched against the coronavirus worldwide. The main purpose of the fight, including Turkey, is to reduce the rate of transmission of the virus by reducing the number of cases. In this context, the mobilization initiated by each country's coronavirus outbreak has activated its own national pandemic plan. Accordingly, the pandemic influenza national preparatory plan, which began in 2019, has been implemented in preparations under the leadership of the World Health Organization in Turkey.

Keywords: Covid-19, Pandemic, Pandemi İnfluenza National Preparatory Plan

JEL Codes: I18

GİRİŞ

Covid-19 veya toplumda bilinen adıyla yeni tip koronavirüs dünya tarihinde daha önce örneği görülmemiş bir krizin baş aktörü olarak tüm dünyaya adını duyurmuştur. Örneği görülmemiş olması, pandeminin çok yönlü sonuçlarının olmasından ve ortaya çıkma şeklinin tam olarak somut bir nedene dayandırılmamasından ileri gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Donald Trump’ın da aralarında bulunduğu birçok devlet başkanı, virüsün neden olduğu salgınla ilgili kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla basına verdiği demeçlerde bir düşmanla karşı karşıya olduklarını ancak düşmanın gözle görülemediğini beyan etmişlerdir. Bu bağlamda söz konusu virüsün ilk ne zaman ve nerede ortaya çıktığı konusundaki bilgiler mevcut olsa da nasıl ortaya çıktığı konusundaki tartışmalar halen güncelliğini korumaktadır. Bir grup araştırmacı virüsün daha önce bilinen bir virüs olan SARS

¹ Doktora Öğrencisi, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D., Bartın, Türkiye, aysesertdemir@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5597-7463

virüsünün bir uzantısı olduğunu ve bu nedenle doğal şekilde ortaya çıktığını savunurken bir başka grup ise virüsün insan eliyle laboratuvar ortamında üretildiğini iddia etmektedir. “*Bu konuda Institute for Pure and Applied Knowledge CEO’su Dr. James Lyons-Weiler’in 3 Şubat 2020 tarihinde devam eden COVID-19 salgınından sorumlu yeni coronavirüsün (SARS-CoV-2), büyük olasılıkla laboratuvar rekombinasyonu ile oluşturulduğuna dair paylaşımlarına ait bulgular hakkında, bazı araştırmacılar tarafından bunun doğru olmadığına ve bu yeni virüsün laboratuvar koşullarında oluşturulmadığına ilişkin çalışma sonuçları yayınlandı.*” (Üstün & Özçiftçi, 2020:143). 21. yüzyılın en büyük olayı olmaya aday olan Covid-19 pandemisi içinde bulunduğumuz bu günlerde dünyanın hemen her ülkesinde bir numaralı gündem maddesidir. Bu eksende virüsün ortaya çıkması ve yayılma süreci ile buna bağlı olarak virüsle mücadele eden ülkelerin almış oldukları önlemler büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle makalenin yazılmasındaki amaç öncelikle pandemi kavramını ele alarak ortaya çıkan yeni tip koronavirüs (Covid-19) hakkında bilgi vermek ve son olarak Türkiye’nin virüsle mücadelede almış olduğu önlemler ve son durum bilgilerinin kayda geçilmesidir.

Devam eden süreçte hem dünya genelinde hem de Türkiye özelinde her gün yeni bulgular ve bilgiler elde edilmekte ve tüm bunlar Dünya Sağlık Örgütü merkezinde toplanmaktadır. Tüm ülkelerin ortak kaygısı niteliğinde olan virüsle mücadele konusunda ülkeler arası bilgi ve ekipman paylaşımı her geçen gün artarak devam etmektedir. Virüsün neden olduğu olumsuzlukları ABD ve Avrupa kadar ağır geçirmeyen Türkiye virüsten ağır darbe alan İtalya, İspanya ve ABD gibi birçok ülkeye maske ve tıbbi ekipman yardımıyla bulunmuştur. Virüse karşı etkili bir aşı bulununcaya değin virüs kaynaklı ölümleri en aza indirmek için sosyal izolasyonu sağlamak birincil nitelikte önem arz etmektedir. Buna bağlı olarak, sosyal izolasyonu ve sosyal mesafeyi etkin kılmak birçok insan için alışılmadık bir dönemin başlangıcıdır. Her şeyden önce tüm insanların bilmesi gereken yeni bir dönemin başında olduğumuzdur. Söz konusu bu yeni dönemde bireylerin ve toplumların normalleri büyük ölçüde değişime uğrarken yerlerine yeni normlar gelmesi olasılık dahilindedir. Mühim olan bir ikinci konu ise virüs nedeniyle ağır darbe alan dünya ekonomisinin gidişatı konusudur. Kuşkusuz bu zamanla açıklığa kavuşacak bir konudur.

Pandemiler ilk ortaya çıktığı günden itibaren, öncelikle buldukları ülkelerin ardından nüfuz ettiği ülkelerin ve sonunda tüm dünyanın dengesinin büyük ölçüde değişime uğramasına neden olan olgulardır. Virüsün görüldüğü ülkelerin sağlık sistemleri başta olmak üzere salgının yayıldığı ülkelerde de ekonomik, sosyal ve siyasal birçok alanın işleyişinin olumsuz etkilendiği gözlemlenmektedir. Geçmiş pandemilerden ders alan ve bu tehlikenin farkında olan Dünya Sağlık Örgütü 2019 yılında tüm üye ülkeleri yeni bir salgın ihtimaline karşı kendi Ulusal Pandemi Planlarını hazırlamaya davet etmiştir. Türkiye’nin 2019 yılının bahar aylarında hazırlanmış olduğu Pandemi İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı bu doğrultuda hayata geçirilmiş bir plandır. Sağlık Bakanlığı öncülüğünde hazırlanan Ulusal Pandemi Planının bu anlamda Türkiye’nin koronavirüsle mücadelesinde büyük ölçüde tatbik edildiği söylenebilmektedir.

1. DÜNYA TARİHİNDE PANDEMİLER

Pandemiler yarım asırda bir meydana gelebilen ve sonuçları itibariyle etkisi dünyaya yayılmış salgınlardır. Bu konuda dünya tarihine bakıldığında çok sayıda insanın ölümüne neden olmuş birden fazla pandemiden söz edilebilir. Bunlardan ilki orta çağda İngiltere’de ortaya çıkan ve resmi rakamlarla 75 ile 100 milyon insanın ölümüne neden olan Büyük Veba veya bilinen adıyla Kara Vebadır. Söz konusu salgının yıkıcı etkisini göstermiş olduğu yer her ne kadar Avrupa olsa da bazı kaynaklarda ilk ortaya çıktığı yer olarak Çin işaret edilmektedir. “*Genel kabule göre veba ilk olarak Çin’de ortaya çıkmış, Baykal gölü ve Aşağı Volga civarında ilerlemiş ve 1345’te Kırım’daki Ceneviz kolonisini kuşatan Moğol orduları vebalı ölümleri mancınıklarla şehre fırlatınca Keefe’ye geçmiştir. Keefe o dönemde Avrupalı tüccarların uğrak yeridir. Keefe ile ticaret yapan on iki Ceneviz gemisinin aldıkları malları Sicilya’nın Messina limanına getirmesiyle hastalık Avrupa kıtasına bulaşmıştır.*” (Genç, 2011: 127). Yaşanan Veba salgını dünya tıp literatürüne de bazı yenilikler getirmiştir. Bunlardan biri salgının özellikleri ve salgından korunma yolları hakkında bilgi verilen ilk “Veba broşürü”dür. Bunun yanında tarihte ilk karantina uygulaması da Büyük Veba ile ortaya çıkan bir kavramdır. Salgının 1348’de

Sicilya'ya gelmesiyle halk salgına yakalanmış ve yakalananların da büyük çoğunluğu hayatını kaybetmiştir. Özellikle Floransa'da gözlemlenen vakalardan çıkartılan sonuçlara göre salgına yakalananların bunu yakın çevresine bulaştırma ihtimalinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Karantina kelimesinin kökeni İtalyanca "quaranta" kelimesinden gelmektedir. İtalyanca kırk anlamına gelen "quaranta" kelimesi salgından etkilenen insanların kırk gün boyunca izole edilmesi anlamında kullanılarak karantina kelimesinin kökenini oluşturmuştur (Genç, 2011: 130).

Kara Veba'nın ardından dünya tarihinde yer etmiş bir diğer büyük salgın ise İspanyol Gribidir. İspanyol Gribi, Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte 1918 yılında ortaya çıkmış ve çoğunluğu Amerikan askerlerinin oluşturduğu milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. Pandemi gruplandırılmalar olarak bakıldığında İnfluenza A Grubu'na giren İspanyol Gribi salgınının literatürdeki isminin İspanyol Gribi olarak geçmesinin nedeni ise salgının ilk ortaya çıktığı yerin İspanya veya en fazla can kaybı yaşanan yerin İspanya olmasından kaynaklanmamaktadır. Beş yüz binin üzerinde bir ölüm oranıyla en fazla Amerika Birleşik Devletleri'ni etkileyen salgının görüldüğü yerler arasında yalnızca İspanya'da şeffaf bir bilgi akışı sağlanabilmesinden ötürü salgın bu ismi almıştır (Türk Toraks Derneği, 2020). Haberin ilk ortaya çıktığı yer olan Madrid'de grip benzeri garip bir hastalığın insanların ölümüne neden olduğu ve hatta bunun sarayın içine kadar girdiği söylentileri bile yayılmıştır. Elli milyon insanın ölümüne neden olan salgın üç dalga halinde etkisini tamamlamıştır. "Küresel genel seyri göz önüne alındığında "İspanyol gribi" pandemisi dünya genelinde üç dalga halinde seyretmiştir: 1918 Mart-Ağustos dönemindeki olağan gribi andıran, hafif semptomatolojili ilk dalga, 1918 Eylül-Aralık dönemindeki çok yüksek mortaliteli ikinci dalga ve 1919 Ocak-Mayıs dönemindeki artçı, üçüncü dalga." (Temel & Ertin, 2020: 66).

İnfluenza A grubuna giren İspanyol Gribinin salgından pandemiye dönüşmesiyle birlikte virüsün bulaş oranı yükselerek kitlesel bazda bir alana yayılmasına sebep olmuştur. Bu durum salgının hemen hemen dünya üzerinde görülmediği bir toprak parçası kalmadığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle salgının 1900'lü yıllarda hala varlığını devam ettiren devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti'ni es geçmesi elbette mümkün değildir. Gribin Osmanlı topraklarına nasıl girmiş olabileceği konusunda kaleme alınmış bir makaleye göre İmparatorluk için önemli bir yer tutan İstanbul hem uzun yıllar yerli ve yabancı birçok tüccarı ağırlamış bir kent olmasından hem de savaşın yıkıcı etkisini bünyesinde barındırmasından ötürü salgına karşı oldukça savunmasız bir alt yapıya sahiptir. Aynı makalede virüsün Osmanlı topraklarına giriş yerinin İstanbul olabileceği işaret edilmesine karşın ne şekilde ve kimler aracılığıyla taşınmış olabileceği konusu netlik kazanmamıştır. Zira virüsün İngiliz Ordusu veya İstanbul üzerinden geçiş yapmış Ruslar tarafından getirilmiş olabileceği ihtimalleri üzerinde durulmaktadır. Ancak dönemin birincil nitelik taşıyan kaynaklarına bakıldığında kesin olmamakla birlikte İngiliz Ordusu tarafından taşınmış olması ihtimali daha yüksektir (Yolun & Kopar, 2015: 1100).

İspanyol Gribinin ardından yaşanan bir diğer salgın ise 1958 yılında görülen ve yine bir milyon civarı insanın ölümüne neden olan Asya Gribidir. Asya Gribinin bitiminden on yıl sonra ise 1968 yılında Hong Kong Gribi ortaya çıkmıştır. Çin'in Güney bölgesinde ortaya çıkan grip kuş kaynaklı İnfluenza virüslerinden ortaya çıkmış ve yaklaşık 1 milyon insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Koçer, 2020: 2).

Tablo 1. 20. ve 21. Yüzyılda Yaşanan Dört Pandeminin Özellikleri

	İspanyol Gribi	Asya Gribi	Hong Kong Gribi	İnfluenza A(H1N1) 2009
Yıl	1918	1957-1958	1968-1969	2009-2010
Çıkış Bölgesi	Belirsiz	Güney Çin	Güney Çin	Kuzey Amerika
İnfluenza A Virüs Alt Tipi (Hayvan Genetik Girişi / Rekombinasyon Olan)	H 1 N 1 (bilinmiyor)	H2N2 (kuş)	H3N2 (kuş)	H 1 N 1 (domuz)
Temel Vaka Üreme Savısı (R₀)	1,2-3,0	1,5	1,3-1,6	1,1-1,8
Tahmini Vaka Fatalite Hızı	%2-3	<%0,2	<%0,2	%0,02
Dünya Çapında Atfedilen Tahmini Mortalite	20-50 milyon	1-4 milyon	1-4 milyon	100-400 bin
Etkilenen Yaş Grupları	Genç erişkinler	Tüm yaş grupları	Tüm yaş grupları	Çocuklar ve genç erişkinler

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2019)

20. yüzyılda görülen bu üç büyük salgın Dünya Sağlık Örgütü'nün salgın hastalıklar konusunda özel bir çalışma yapması gerektiğinin anlaşılmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda yaşanan tecrübelerden olumlu ve olumsuz sonuçlar çıkaran DSÖ üye devletlerle iş birliği yaparak olası pandemilere karşı hazırlık çalışmaları yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda dünya üzerinde pandemi ilan edilmiş salgınların (her birinin ayırıcı temel bir özelliği olmakla birlikte) bir takım belli başlı özellikleri taşıdığı da saptanmıştır. Buna göre bu özellikler şu şekilde sıralanabilir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019: 2):

- a. Pandemide hastalığın paterni (örüntüsü) mevsimsel influenzadan farklıdır.
- b. Pandemi, normal influenza sezonu dışında da görülebilir ve tipik olarak hastalık birden fazla dalgaya sahip olabilir.
- c. Bir pandeminin süresi 12-18 hafta arasında olabilir.
- d. Bir pandemi sırasında, yeni pandemik virüs dolaşımdaki diğer influenza suşlarının² yerini alır.
- e. Daha sonra pandemik suş, mevsimsel influenza A virüslerinin bir parçası olur ve baskın suş olabilir.
- f. Mevsimsel influenza sırasında hastaneye yatış ve ölümlerin çoğu yaşlılarda ve altta yatan sağlık problemi olan kişilerde görülürken, pandemi sırasında ise gençlerde ve sağlıklı kişilerde de hastaneye yatış ve ölümler görülebilir.
- g. Tipik mevsimsel influenza morbidite ve mortalite oranlarına pandemiye takip eden on yıl içerisinde kademeli olarak geri döner.

2. COVID-19 (Sars-Cov-2)

Koronavirüs, Latince taç anlamına gelen “corona” ve Fransızca “bulaşıcı hastalıkları yayan mikrop” anlamındaki virüs kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Koronavirüs isimlendirmesi ise virüsün mikroskopik görüntüsünün taçlı bir virüse benzetilmesinden ileri gelen bir durumdur. Tıp literatüründe ise, “*Koronavirüsler, tek zincirli, pozitif polariteli, zarflı RNA virüsleridir. Pozitif polariteli oldukları için RNA'ya bağımlı RNA polimeraz enzimi içermezler, ancak genomlarında bu enzimi kodlarlar. Yüzeylerinde çubuksu uzantıları vardır.*” (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b: 9) Koronavirüsün tıp literatüründe tanımlaması yapılırken bu bilgiler ışığında iki türlü bir ayrıma gidilmiştir. Buna göre virüsün ismi ile virüsün neden olduğu hastalığın ismi farklı isimlendirilmiştir. Bu anlamda virüsün neden olduğu hastalığa Dünya Sağlık Örgütü “COVID-19” ismini verirken; hastalığı yayan virüse ise “SARS-CoV-2” ismi verilmiştir (TÜBA, 2020: 41).

Bulaşıcı hastalıklara neden olan virüsler insanlık tarihindeki etkisini Orta çağdan beri göstermektedirler. Her biri farklı zamanlarda etkili olmuş olan virüsler tıpkı bir felaket gibi bulunduğu yeri yaşanmaz hale getirebilmektedir. Virüslerinin zamanla geçirmiş oldukları değişikliklerle yapılarında meydana gelen farklılıklar sonucu virüsün önceki halinden çok farklı yeni tipte influenza virüsü ortaya çıkabilmekte ve bu yayılım hızıyla da birlikte dünya çapında bir pandemiye dönüşebilmektedirler. “*Zaman zaman influenza virüslerinin genetik yapısında meydana gelen değişikliklere bağlı olarak yeni bir tipte influenza virüsü ortaya çıkmaktadır. Bu değişiklik hayvan influenza virüsünün genetik yapısında meydana gelebilmekte veya insan ve hayvan influenza virüslerinin her ikisinin genetik kombinasyonu ile ortaya çıkabilmektedir. Değişimlere bağlı olarak virüs insandan insana kolayca geçiş yeteneği kazanabilmektedir. Bu durum, virüsle daha önce hiç temas olmayan, virüsün yol açacağı enfeksiyonun gelişmesine yatkın olan kişilerin önemli bir kısmının hastalanmasına neden olmakta ve büyük çapta salgınlara yol açabilmektedir. Dünya çapında hızla yayılma potansiyeli olan böyle bir virüs, influenza pandemisine neden olabilir.*” (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019: 1). Virüslerde meydana gelen bu değişimler, ortaya çıkan yeni tip virüslerin meydana geldiği andan itibaren virüslerdeki bulaş özelliğinden dolayı insanlar arası etkileşimde kendini daha çabuk göstermesine ve bulaşıcılık oranının yüksek seyretmesine neden olmaktadır.

² Bir bakteri veya virüsün farklı alt türlerinin, aralarında genetik farklılıklar bulunan gruplarına verilen isimdir.

Enflüanzalar, insanların bağışıklık kazanabildiği grip virüslerine verilen solunum yolu hastalığının adıdır. Ancak risk aralığındaki yaş ve durumlara sahip insanlarda ölüme neden olabilmektedirler. Dünya üzerinde dört çeşit enflüanza virüsü bulunmaktadır. Bunlar tıp literatüründeki yerlerini A, B, C, D virüsleri olarak almışlardır. “Enflüanza A virüsleri insan, domuz, at, kanatlı hayvanlar gibi canlıları enfekte edip hastalığa neden olurken bazı durumlarda da hastalığa neden olmayabilir. Enflüanza B virüsleri sadece insanlarda, enflüanza C domuz ve insanda, enflüanza D ise sadece sığırdaki hastalık yapabilmektedir. Enflüanza A ve B virüsleri insanlarda mevsimsel salgınlara neden olurken sadece enflüanza A virüslerinin pandemiye neden olduğu bilinmektedir.” (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019: 1). Covid-19 İnflüanza A grubuna giren bir virüs olduğu için önce bir salgına ardından da dünya çapında bir pandemiye dönüşmüştür.

3. PANDEMİK İNFLUENZA ULUSAL HAZIRLIK PLANI VE TÜRKİYE’NİN ALMIŞ OLDUĞU ÖNLEMLER

Türkiye’de ilk pandemi hazırlık planı çalışmaları 2004 yılında başlamış ve 2006’da Sağlık Bakanlığı temsilcilerinin başkanlığında akademisyenler ve konunun uzmanlarının bir araya geldiği bir çalışmayla Pandemi Hazırlık Planı Başbakanlık Genelgesi adıyla tanıtılmıştır. Bu çerçevede İl Pandemi Planları da hazırlanarak hazırlanan planlar ülke genelinde tatbik edilmiş ve “Küresel Bir Grip Salgını (Pandemi) Konusunda Yapılması Gereken Hazırlıklar” şeklinde ilan edilmiştir (Resmî Gazete, 2006).

2019 Pandemi İnflüanza Ulusal Hazırlık Planının hazırlanmasının gerekçeleri planın giriş kısmında belirtilmiştir. Buna göre 2009 yılında ortaya çıkan H1N1 virüsünden elde edilen tecrübeler ışığında DSÖ’nün öncülüğünde Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi her ülkenin ortaya çıkabilecek influenza virüslerine karşı hazırlıklı olması amacıyla kendi ulusal planlarını hazırlaması gerektiği uyarısında bulunmuştur. Üye ülkeler de bu uyarıyı dikkate alarak kendi pandemik mücadele planlarını hazırlama çalışmalarına başlamışlardır. Türkiye’de DSÖ’nün yapmış olduğu bu uyarıyı ciddiye alarak kendi pandemi planını hazırlayan ülkeler arasına girmiştir. Bu doğrultuda öncelikle Pandemi Hazırlık Planı Hazırlama Komitesi oluşturulmuş ve gerekli çalışmalara başlanılmıştır.

Dünya üzerinde neredeyse her asırda etkili olmuş pandemi virüslerinden çıkarılan sonuçlar göstermiştir ki her pandemi virüsü kendi döneminin şartlarına has bir nitelik taşımaktadır. Bu da ortaya çıkacak diğer pandemilerin ne zaman ve ne şekilde meydana geleceği hakkında kesin bir yargıda bulunulmasına engel olmaktadır. Bu nedenle ortaya çıkabilecek her salgın ihtimaline karşı ülkelerin kendi Ulusal Pandemi Planını hazırlaması ve hazırlanan plana uygun önlemleri ivedilikle devreye sokabilmesi kendi yararlarıdır. Zira geçmiş tecrübelerden çıkarılan sonuçlar göstermiştir ki İnflüanza virüsleri ortaya çıktığı andan itibaren bir kartopu gibi hızla büyümekte ve ülkelere büyük zararlar verebilmektedir. Bu nedenle bu zararlardan olabildiğince korunmak pandemilere karşı hazırlıklı olmaya bağlıdır.

Tüm bu süreç sonunda 2019 yılında DSÖ’nün yönlendirmesiyle Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı öncülüğünde bir pandemi hazırlık planı oluşturmuştur. Oluşturulan plana göre olası salgın ihtimalinin ortaya çıkması halinde yapılacaklar, alınacak tüm önlemler ayrıntılı bir şekilde sıralanmıştır. Buna göre salgının ortaya çıkmasının ardından uygulanacak prosedür sırasıyla belirlenmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019: 22). Bu doğrultuda Pandemi İnflüanza Ulusal Hazırlık Planına göre herhangi bir salgın esnasında uygulanacak mevzuat şu şekildedir:

- 1) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
- 2) 24.04.1930 tarih ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu
- 3) 07.05.1987 tarih 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu
- 4) 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
- 5) Bulaşıcı Hastalıklar Sürveyans ve Kontrol Esasları Yönetmeliği (30.05.2007 tarih ve 26537 sayılı Resmî Gazete)

- 6) Uluslararası Giriş Noktalarında Uygulanacak Çevre Sağlığı İşlemlerine Dair Yönetmelik (03.11.2013 tarih ve 28810 Sayılı Resmî Gazete)
- 7) Bulaşıcı Hastalıkların İhbar ve Bildirim Sistemi Konulu Genelge (23.10.2015 tarih ve 2015/18 sayılı)
- 8) Bulaşıcı Hastalıklar ile Mücadele Rehberi Hakkındaki Genelge (11.09.2018 tarih ve 2018/22 sayılı)

Pandemik plan ve stratejilerin geliştirilmesinde, virüsün ortaya çıkması aşamasından sonraki aşama olan virüsün yayılma hızının düşürülmesi tedavi sürecinin verimli bir şekilde ilerlemesine zemin hazırlayacaktır. Keza virüsün tamamen kontrol altına alınması ve gerek yerel gerekse de küresel boyutta insanların yaşamına devam edebilmesi ancak virüse karşı etkili bir aşının geliştirilmesiyle mümkün olabilecektir. Aşı öncesi aşamada dikkat edilmesi gereken en önemli parametre ise toplumda enfekte olmuş vaka sayısını minimum düzeyde tutabilmektir. Bunun için ise hazırlanan Ulusal Pandemi Planı dahilinde önlemler alınarak virüsün seyrinin yükselmesini durdurularak hiç değilse yatay bir konum alması hedeflenmektedir. Tüm bu sürecin koordine edilmesi ise Sağlık Bakanlığı'nın yönetimi dahilinde olmaktadır. Bu doğrultuda "DSÖ'nün yayınladığı "Checklist For Influenza Pandemic Preparedness Planning" başlıklı pandemi senaryosunda pandemiye hazırlıksız yakalanıldığında olay akış sırası şöyledir (TÜBA, 2020: 33):

- a) X ülkesinde X salgını bilgileri Sağlık Bakanlığına ulaşır.
- b) Çevre bölgelerde de olgular saptanır.
- c) Bölgeye bir ekip gönderilir.
- d) Hastalardan alınan örneklerde X etkeni saptanır.
- e) Daha önce insanda saptanmamış X etkeni tanımlanır.
- f) X etkeninin genetik analizi yapılır.
- g) Yeni X etkeni güncel haber konusu olur.
- h) Salgın komşu ülkelerde de görülmeye başlar.
- i) Seyahat kısıtlaması getirilir.
- j) Okullar kapatılır.
- k) İlaç kaynakları yeterli değildir.
- l) Aşı henüz geliştirilmemiştir.
- m) Panik başlar.
- n) Salgın görülen ülkelere gelen uçak yolcularında hastalık görülür.
- o) Başka kıtalardan hastalık haberleri gelir.
- p) Sağlık kurumlarının telefonları kilitlenir.
- q) Aşı, antiviral ilaç bulunmamaktadır.
- r) Bütün kurumlarda hastalık nedeniyle çalışacak personel sayısı azalır.
- s) Yoğun bakım üniteleri dolup taşar.
- t) Solunum cihazları yetmez.
- u) Yaklaşık 8 hafta içinde pandemi dünyayı silip süpürür.
- v) Sağlık ve halka hizmet eden kuruluşlar çaresiz kalır."

Türkiye’de Koronavirüs pandemisiyle ilgili ilk açıklama, virüsün dünya genelinde pandemi olarak ilan edilmesinden aylar önce Sağlık Bakanlığının resmi internet adresinden “*Grip (İnfluenza) Vakalarına İlişkin Açıklama*” şeklinde 6 Ocak 2020 tarihinde yapılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020c). Açıklamada virüsle mücadele kişisel hijyene önem verilmesi ve bilhassa ellerin iyi yıkanması konusunda halk bilgilendirilmiştir. Bunun akabinde 14 Ocak 2020’de “2019-nCov Hastalığı Rehberi” adıyla 98 sayfadan oluşan bir bilgilendirme kitapçığı yayımlanmıştır. Rehberde son güncellemeler dahilinde bilgi verilerek, virüsle ilgili en son tedavi yöntemleri ile sosyal izolasyon hakkındaki bilgiler sunulmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020c). 2020 Mart ayına gelindiğinde ise virüs çoktan Türkiye sınırlarına giriş yapmış ve Pandemi İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından devreye sokulmuştur.

3.1. Türkiye’nin Koronavirüsle Mücadele Kapsamında Almış Olduğu Önlemler

Koronavirüsün dünya çapında bir pandemi olarak ilan edilmesiyle birlikte her ülke zaman kaybetmeden kendi tedbirlerini almaya başlamıştır. Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 10 Mart 2020 tarihinden itibaren Sağlık Bakanlığı’nın açıklamaları doğrultusunda alınan tedbirler sıkılaştırılmıştır. Bu doğrultuda 14 Mart 2020 itibariyle Yurt dışı uçuşlarının 17 Nisan 2020’ye kadar durdurulduğu açıklanmıştır. Bu tarihlerde Türkiye gibi birçok ülke de uluslararası uçuş trafiğini durdurmuş veya mümkün olan en az seviyeye indirmiştir. Bu nedenle turizm çevreleri tarafından 2020 yılının turizm sektörü için “kayıp yıl” olarak nitelendirileceği ifade edilmektedir (İbiş, 2020: 96).

Türkiye’de koronavirüsten kaynaklı ilk ölüm 18 Mart 2020 tarihinde gerçekleşirken; aynı gün Cumhurbaşkanı Bakanların da katılımıyla Koronavirüsle Mücadelede Eşgüdüm Toplantısını gerçekleştirmiştir. Toplantıda alınan kararları bizzat tebliğ eden Cumhurbaşkanı koronavirüs sonrası hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını sinyalini şu sözlerle vermiştir: “*Dünyada ağır sonuçları olan salgınlar, aynı zamanda büyük siyasi, sosyal, ekonomik dönüşümlerin de tetikleyicisi olmuştur. Osmanlı’nın Avrupa’yı fethi ve Rönesans başta olmak üzere insanlık tarihine damga vuran pek çok hadisede bu sürecin izlerini görmek mümkündür.*” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2020c). Cumhurbaşkanının açıkladığı Eş güdüm toplantısı kararları “Ekonomi İstikrar Kalkanı” tedbir paketini adıyla duyurmuştur. Buna göre 21 madde halinde açıklanan ekonomi paketi doğrultusunda yüz milyar lira değerinde kaynak ayrılmıştır.

Toplantıda alınan kararlar ise şöyledir: Toplu yerlerde maske takılması zorunlu hale gelirken “Sosyal Mesafe” kuralı uyarınca insanların çokça bulunduğu Pazar yerleri gibi kalabalık ortamlarda da yeni düzenlemelere gidilecektir. Vatandaşların maske sıkıntısı çekmemesi adına e-devlet uygulamasıyla vatandaşlara maske temini yapılacaktır. Her şehirde kurulan İl Pandemi Kurulları ile İl Hıfzıssıhha Kurullarının gerektiğinde ilave tedbirler alması ön görülerek bu anlamda gerekli görülen köy, kasaba, mahallelerin karantina altına alınması usulüne gidilecektir.

Koronavirüs, dünya çapında can kaybına neden olan büyük bir salgın olduğu için koronavirüsle mücadele konusu da öncelikli olarak afet yönetimi kapsamında ele alınmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı koronavirüsle mücadelede etkin bir rol almış ve almaya da devam etmektedir. Bu anlamda Türkiye’nin her noktasında Valiliklerin kontrolünde “Vefa Destek Grupları” oluşturularak vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmıştır. AFAD bini aşkın personeliyle Vefa Destek Gruplarında görev alarak koronavirüsle mücadeleye gereken desteği sağlamıştır. Bu doğrultuda KYK yurtlarında karantinada tutulan vatandaşların tüm masrafları ve gerekli hizmetleri AFAD öncülüğünde yürütülmektedir. AFAD’ın açıkladığı rakamlara göre bugüne kadar koronavirüsle mücadelede yapılan harcamaların tutarı yaklaşık olarak 50.000.000 lira civarındadır (AFAD, 2020).

Türkiye’nin koronavirüsle mücadelesi kapsamında mücadelenin başladığı mart ayından Kontrollü Sosyal Hayat’a geçilen mayıs ayına değin Sağlık Bakanlığı Bilim Kurulu toplantılarında 18 Mart 2020’den 4 Mayıs 2020’ye kadar geçen süreçte alınan kararlar ve tedbirler şu şekildedir:

- a) Mart ayından itibaren tedbirler sıkılaştırılarak çalışan ve görevli olanların dışında diğer tüm vatandaşların evlerinde kalması birincil kural olarak ilan edilmiştir. Bu amaçla virüsün

toplumdaki bulaş oranı düşürülerek vaka sayılarının geriletilmesi esas alınmıştır. Sokağa çıkma yasağı olmayan vatandaşlar için maske takmak ve sosyal mesafeyi korumak zorunlu hale getirilmiştir.

- b) Nisan Ortasındaki ara tatil öne çekilerek okullar 16 Mart-30 Mart 2020 arası tatil edilmiş ve Millî Eğitim Bakanı Ziya Selçuk nisan ayından itibaren Millî Eğitim Bakanlığı'nın EBA sistemi üzerinden uzaktan online eğitim sistemine geçileceğini açıklanmıştır. Bakan Selçuk okulların tekrar eski sistemde ne zaman açılacağı konusunda ise net bir cevap verilemeyeceğini bunun Sağlık Bakanlığı öncülüğünde toplanan Bilim Kurulu kararları doğrultusunda belirlenebileceğinin altını çizmiştir (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2020).
- c) Mart 2020'den Mayıs 2020'ye günlük test sayısı önce 20.000'den 30.000'e ardından da 40.000'e çıkarılmıştır.
- d) Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Başkanlığında toplanan 25. Kabine toplantısında koronavirüsle mücadele kampanyası başlatılma kararı alınmıştır. Bu doğrultuda T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca açılan "Biz Bize Yeteriz Türkiye'm" isimli Millî Dayanışma Kampanyası hayata geçirilmiştir (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).
- e) ALO 184 Sağlık Bakanlığı hattı ile vatandaşların koronavirüsle ilgili gereken bilgileri almaları sağlanmıştır.
- f) "Hayat Eve Sığar" (HES) online koronavirüs uygulaması ile vakaların takibinin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. T.C. kimlik numarası ile giriş yapılabilen uygulamada vakaların Sağlık Bakanlığınca evlerinden takibi yapılabilmektedir. Bununla birlikte mayıs ayı normalleşme planları çerçevesinde açıklanan yeni bilgiler doğrultusunda "Kontrollü Sosyal Hayat" mantığına uygun olarak vatandaşlar bu uygulama üzerinden alacakları seyahat kodları ile şehirler arası yolculuk yapabileceklerdir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a).
- g) T.C. Sağlık Bakanlığı bünyesinde mücadeleye destek olması için 32 bin sağlık personeli alımı yapılmıştır.
- h) T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde e-devlet üzerinden yapılan başvurular sonucu gerekli görülen vatandaşlara üç faz şeklinde 1.000 lira sosyal yardım ödemesi yapılmıştır.
- i) Ticari taksilerin plaka numarası esas alınarak tek haneli ve çift haneli olmak üzere trafiğe çıkma izni verilmiş ve bu uygulama 5 Mayıs 2020 itibariyle sonlandırılmıştır.
- j) Salgının şiddetinin ne derece olacağı önceden bilinemediği için 1 Haziran 2020 tarihine kadar normal hizmet veren hastanelerin bu süreçte salgın hastanesi olarak kullanılması kararı verilmiştir.

3 Nisan 2020 itibariyle önce 65 yaş ve üstüne uygulanan sokağa çıkma yasağı 20 yaş ve altını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu uygulama kapsamında da 4 Mayıs 2020 tarihi itibariyle duyurulan "Mayıs ayı Normalleşme Planı" doğrultusunda esnekliklere gidileceği ilan edilmiştir. Buna göre 65 yaş ve üstü 10 Mayıs 2020 Pazar günü saat 11:00 ile 15:00 arası sokağa çıkabilecekken, 0-14 yaş arası 13 Mayıs 2020 Çarşamba günü aynı saat aralığında, 15-20 yaş aralığının ise 15 Mayıs 2020 Cuma günü yine 11:00 ile 15:00 saatleri arası sokağa çıkabileceği ilan edilmiştir.

Nisan ayı içerisinde 30 Büyükşehir ve Zonguldak ilinde ilan edilen şehirlerarası giriş çıkış yasağında 4 Mayıs 2020 tarihli normalleşme planı uyarınca değişikliklere gidilmiştir. Bu doğrultuda Antalya, Aydın, Erzurum, Hatay, Malatya, Mersin ve Muğla illerine uygulanan yasak kaldırılırken geriye kalan 24 ildeki giriş çıkış yasakları 15 gün süre ile uzatılmıştır. 4 Mayıs 2020 Mayıs Ayı Normalleşme Planı'nda net olarak bir açıklama yapılamayan tek konu ise her yıl gibi bu yılda yapılması planlanan Hac vazifesinin durumu hakkında olmuştur. Yapılan açıklamada Haccın bu sene yapılıp yapılamayacağı konusunun sürecin ve diğer ülkelerin durumuyla alakalı olduğu için netleştirilemediği ifade edilmiştir. 4 Mayıs

2020 Normalleşme Planı kapsamında alınan diğer kararlar ise şu şekildedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2020a):

- a) Gereken sağlık önlemlerinin alınması şartıyla berber, kuaför ve güzellik salonu gibi işletmeler 11 Mayıs 2020 itibariyle faaliyete dönebileceklerdir.
- b) 11 Mart 2020 itibariyle kapatılan AVM'ler hizmet vermeye başlayabilecektir.
- c) Askerlik işlemleri 31 Mayıs 2020 tarihinden itibaren başlayacaktır.
- d) Üniversiteler 15 Haziran 2020'den itibaren akademik takvimlerini uygulamaya başlayabileceklerdir.
- e) Adliyeler de üniversiteler gibi 15 Haziran 2020 itibariyle çalışmalarına başlayacaktır.
- f) Bu yıl yapılması planlanan YKS, LGS ve Askeri Öğrenci Sınavı tarihleri sırasıyla, 27-28 Haziran 2020 YKS, 20 Haziran 2020 LGS ve 14 Haziran 2020 Askeri Öğrenci Sınavı olmak üzere yapılacaktır.

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca Normalleşme Planı kapsamında 5 Mayıs 2020 tarihi itibariyle Türkiye'nin koronavirüsle mücadelesindeki birinci dönemi tamamladığını ve ikinci döneminin başladığını açıklamıştır. Bu bağlamda yeni dönemin ilk günlerindeyiz ifadesini kullanan Bakan, bu dönemin isminin "Kontrollü Sosyal Hayat" olduğunu belirtmiştir. "Kontrollü Sosyal Hayat", Türkiye'nin hastalıkla mücadelesinde ikinci dönem uygulanacak olan stratejisinin adıdır diyen Bakan bu dönemde "özgür ama tedbirli bir hayat tarzına" geçildiğinin altını da çizmiştir. Sözlerine "Başladığımız yeni dönem, bildiğimiz anlamda tipik bir normalleşme dönemi değildir. Kısıtlamaların biraz esnediği dönemdir. Risk, devam etmektedir. Kontrolün kaybı ikinci bir dalganın davetçisi olacaktır." (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020) şeklinde devam eden Sağlık Bakanı vatandaşları yeni dönem için hassasiyetle davranmaya davet etmiştir.

SONUÇ

Koronavirüs gibi A Grubu İnfluenza salgınının görülmeye başlandığı ülkelerde peyder pey kısıtlamalara gidilmesi zorunlu bir hal almaktadır. Bu gibi, toplumun bazı kesimlerine sağlık yalıtımının önleyici bir tedbir olarak uygulanmaya koyulduğu durumlarda eğitim-öğretim ve çalışma hayatı büyük oranda sekteye uğramakta ve virüsün sağlık sektöründen sonra yıkıcı etkisini gösterdiği diğer alanlar kaçınılmaz olarak eğitim ve ekonomi alanları olmaktadır.

Dünya genelinde koronavirüs pandemisinde en olumsuz etkilenen ülkelerin başında ABD ve AB üyesi olan İtalya gelmektedir. Virüsün ilk ortaya çıktığı yer olan Çin'in Wuhan kentinde bile virüsten hayatını kaybedenlerin sayısı bu ülkelerde görülen günlük vaka sayısının çok altındadır. Gelecekte özellikle ABD ve Avrupa Birliği'nin içine düştükleri dar boğazdan çıkabilmeleri virüse karşı mücadelede içinde buldukları bu dönemde alacakları kararlarla orantılı olacaktır. Zira bu iki ülkede Türkiye'ye nazaran gelişmiş ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Ancak DSÖ'nün resmi internet adresinden son güncellenen verilere bakılarak bir yorum yapılacak olursa özellikle ABD'nin koronavirüsle mücadelede en fazla kayıpla en büyük zararı gören ülke olduğunu söylemek mümkündür (WHO, 2020). ABD'de bu durumun ortaya çıkmasında özel şirket mantığıyla hizmet veren Amerikan sağlık sisteminin neden olduğunu ileri sürenler vardır. Ülke basınında yayımlanmış haberlere göre şu anda ABD'de 40 milyona yakın sigortasız insan bulunmaktadır. Çoğunluğunu yoksulların oluşturduğu bu insanların büyük bir bölümü de ne yazık ki salgın nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Bu nedenle koronavirüs sonrası ABD'ye yapılan eleştirilerin büyük çoğunluğu 2017 yılında Pentagon'un olası bir salgın tehdidinde karşı uyarıda bulunmasına rağmen bu uyarıyı ciddiye almayarak 2018'de Küresel Sağlık Güvenliği Birimi'ni kapatılması konusunda olmuştur.

ABD'nin ardından İtalya'nın pandemiyle mücadeledeki başarısızlığının ve sağlık sisteminin çökmesinin asıl nedenin virüsün İtalya'da ilk ortaya çıktığı yer olan ve o günden itibaren virüsün İtalya'daki merkez üssü sayılan Lombardiya bölgesindeki vakaların günden güne artması ve en başında gerekli önlemlerin alınmadan vaka artış hızının yükselmesiyle yetersiz ekipman ve yoğun bakım ünitesi gibi eksikliklerin

ortaya çıkması neden olmuştur denilebilir. Pandemi öncesi dünyada gelişmiş ülkeler sıralamasında üst noktalarda yer alan bu ülkelerin virüsle birlikte başta sağlık olmak üzere birçok alanda ortaya çıkan olumsuz sonuçları virüsle mücadelede performanslarının kötü olduğunun bir göstergesidir. Söz konusu gelişmiş ülkelere nazaran Türkiye'nin almış olduğu önlemlere ve son güncellenen bilgilerle elde edilen sonuçlara bakılacak olursa ortaya çıkan veriler doğrultusunda söz konusu gelişmiş ülkelerden daha iyi bir performans sergilediği söylenebilir.

Pandemi sonrası genel konjonktürde dünyayı ve Türkiye'yi hayatın yeni normallerinin belirlendiği ve uygulamaya geçildiği bir süreç beklemektedir. Zira virüsün toplumlarda bıraktığı psikolojik etki insanların normal dedikleri genel alışkanlıklarının değişmesine ve dönüşmesine neden olacaktır. Bu süreçte teknolojinin olmazsa olmazlığı virüsle yeniden kendini göstermiş uzaktan eğitimden uzaktan toplantılara bürokratik süreçlerin paydaşlar arasında internet ve bilgisayarlar aracılığıyla devam ettirildiği bir düzen kapıya dayanmıştır. Bu nedenle virüsün ekonomiden, sanata, güvenlikten siyasete ve hatta tarıma varıncaya kadar hayatın her alanını ilgilendiren geniş bir bakış açısıyla ele alınması ve geleceğin muhasebesinin bu parametrelere göre yapılması insanlığın yararına olacaktır.

UNFPA (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu) 28 Nisan 2020 tarihli açıklamış olduğu verilerinde koronavirüs nedeniyle dünya çapında 15 milyon istenmeyen gebeliğin görüleceğini kayıt altına alırken; ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) ise koronavirüsün pandemi ilan edilmesinin ardından mart ayında hazırladığı raporunda bunun 2. Dünya Savaşı'nın ardından dünyanın yaşadığı en büyük kriz olduğunu ve 25 milyon insanın işsizlikle karşı karşıya kalabileceğini duyurmuştur. Dünyanın en önemli ve yetkili kurumlarının dünyanın gidişatıyla ilgili çizmiş olduğu bu karamsar tabloda virüse karşı etkili bir aşı henüz bulanamamışken pandeminin meydana getirdiği sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçları değerlendiren Noam Chomsky koronavirüsün yaşanan felaketlerin en büyüğü olduğunu ve hatta onun "Batı'nın Medeniyet Krizi" olduğunu iddia etmektedir. Chomsky'ye göre bu felaket beraberinde iki büyük tehdidi de getirmektedir. Bunlar nükleer savaş ve küresel ısınma tehditleridir. Pandemi öncesi şartlarda dünyanın en azından her iki tehditle de başa çıkılabilecek bir gücü varken koronavirüsün beklenmedik ortaya çıkışı bu iki tehdidin daha da önünün açılmasına neden olmuştur.

Dünyanın geçirdiği büyük kriz dönemlerinin ardından mutlaka yeni bir düzen oluşturula gelmiştir. Bu durum, adeta yazılı olmayan bir kural gibi her krizde toplumsal ve siyasal dinamikleri tetikleyerek kendini doğrulamıştır. Pandemi sonrası aşamada aşı bulununcaya dek virüsle birlikte kontrollü yaşama riski alınarak dünya üzerinde yeni bir sosyalleşme modeli geliştirilecektir. Bunun için her ülke kendi eski normallerine en yakın çözüm yollarını bulabileceği gibi zamanla bunu da yeni toplumsal normaline dönüştürebilme yeteneğini her daim kendinde saklı tutacaktır. Kuşkusuz bunu başarabilen toplumlar virüse karşı kazanılan zaferin öncülere olarak önümüzdeki yüzyıl için önemli bir adımı gerçekleştirmiş olacaklardır.

KAYNAKÇA

- AFAD (2020). *AFAD koronavirüsle mücadeleye omuz veriyor*. URL: <https://www.afad.gov.tr/afad-koronavirusle-mucadeleye-omuz-veriyor>, Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2020.
- Genç, Ö. (2011). Kara ölüm: 1348 veba salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına etkileri. *Tarih Okulu, Mayıs-Ağustos(X)*, 123-150.
- İbiş, S. (2020). Covid-19 salgınının seyahat acentaları üzerine etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-98.
- Koçer, Z. A. (2020). *Pandemi oluşumunda zoonotik patojenlerin önemi*. TÜBİTAK Covid-19 Web Portal. URL: <https://covid19.tubitak.gov.tr/bilimsel-arastirma-paylasim-platformu/pandemi-olusumunda-zoonotik-patojenlerin-onemi>, Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2020.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). *Milli Dayanışma Kampanyası*. URL: <https://bizbizyeteriz.gov.tr>, Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2020.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2020). 4 Mayıs 2020 Kararları. URL:

- <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/119206/-normal-hayata-donusu-kademe-kademe-baslatacagiz>. Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2020.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2020). *Koronavirüsle mücadele eşgüdüm toplantısı*. URL: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/117037/-ulkemizin-maruz-kaldigi-virus-tehdidinin-en-kisa-surede-bertaraf-edilmesi-icin-devlet-olarak-tum-imk-nlarimizi-seferber-ettik->, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (2020). *10 Soruda Uzaktan Eğitim*. URL : <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuktan-uzaktan-egitimle-ilgili-en-cok-sorulan-10-soruya-yanit/haber/20579/tr>, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020.
- T.C. Resmî Gazete (23 Ağustos 2006). *26268 Sayılı Genelge*. URL: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060823-4.htm>, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2020.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2019). *Pandemik influenza ulusal hazırlık planı*. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Ankara
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020a). *Kontrollü sosyal hayat*. Bilim Kurulu Açıklaması. URL: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-koca-acikladi-kontrollu-sosyal-hayat-donemi-basliyor-482213.html>, Erişim Tarihi: 03 Mayıs 2020
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020b). *Covid-19 rehberi*. Bilim Kurulu Çalışması. Ankara
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020c). *Grip influenza vakalarına ilişkin açıklama*. URL: <https://www.saglik.gov.tr/TR,61995/grip-influenza-vakalarına-iliskin-aciklama-06012020.html>, Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2020.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020c). *Online koronavirüs uygulaması*. URL: <https://koronaonlem.saglik.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 04 Mayıs 2020.
- Temel, M. K., & Ertin, H. (2020). 1918 grip pandemisi kıssasından COVID-19 pandemisine hisseler. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 63-78.
- TÜBA (2020). *Covid-19 küresel salgın değerlendirme raporu 3*. Ankara
- Türk Toraks Derneği (2020). *1918 İspanyol salgını ve biz*. URL: <https://www.toraks.org.tr/halk/News.aspx?detail=5787>, Erişim Tarihi: Nisan 2020
- Üstün, Ç., & Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 pandemisinin sosyal yaşam ve etik düzlem üzerine etkileri: Bir değerlendirme çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), 142-153.
- WHO (2020). URL: <https://covid19.who.int>, Erişim Tarihi: Mayıs 2020.
- Yolun, M., & Kopar, M. (2015). The impact of the Spanish influenza on the Ottoman Empire. *Belleten*, 79(286), 1099-1120.

